

3. IFC (2009a) «Інвестиційний клімат в Україні: Яким його бачить бізнес?», Міжнародна фінансова корпорація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ifc.org/ifcext/eca.nsf/AttachmentsByTitle/Ukraine_ICreport_2009_\\$FILE/Ukraine_IC_report_2009_ukr.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/eca.nsf/AttachmentsByTitle/Ukraine_ICreport_2009_$FILE/Ukraine_IC_report_2009_ukr.pdf).
4. Вплив торговельної політики на людський розвиток. – К.: ПРООН, 2011. – 46 с.
5. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980. – Заголовок з екрану (актуально на 12.09.2011 р.).
6. Стан економічної безпеки України в I півріччі 2008 року. – Вип. 10. – Міністерство економіки України, департамент макроекономіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/>.
7. Протидія легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму: навч. посібник / [С.Г. Гуржій, С.М. Ключке, В.М. Кірсанов та ін.]; Держ. ком. Фін. Моніторингу України. – К.: Такі справи, 2008. – 560 с.
8. Державний комітет фінансового моніторингу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sdfm.gov.ua.
9. Логвиненко М. Проблеми детінізації економіки в умовах нової економіко-правової політики / М. Логвиненко // Право України. – 2005. – № 7. – С. 97–100.
10. Квасов С.А. Організаційно-економічний механізм виявлення та попередження тіньової діяльності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / С.А. Квасов // Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. – К., 2005.

УДК 658.15:332.12 (477.64)

**Н.М. Проскуріна,
Ю.В. Домашенко**

ФІКТИВНЕ БАНКРУТСТВО ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА

Висвітлюється проблема фіктивного банкрутства промислових підприємств України. Проаналізовано причини та наслідки фіктивного банкрутства, характерні для вітчизняних підприємств. Визначено вплив даного явища на економічну безпеку підприємства.

Ключові слова: банкрутство, зловживання, економічна безпека, фінансово неспроможне підприємство, фіктивне банкрутство.

Освещаются проблемы фиктивного банкротства промышленных предприятий Украины. Проанализированы причины и последствия фиктивного банкротства, свойственные отечественным предприятиям. Определено влияние данного явления на экономическую безопасность предприятия.

Ключевые слова: банкротство, злоупотребление, экономическая безопасность, финансово несостоятельное предприятие, фиктивное банкротство.

The article deals with the problem of fictitious bankruptcy of industrial enterprises in Ukraine. The reasons and consequences of fictitious bankrupt, which are typical for the national enterprises, are analyzed. The influence of this phenomenon on the economic security of an enterprise is determined.

Key words: *bankruptcy, abuse, economic security, financial incapable enterprise, fictitious bankruptcy.*

Постановка проблеми. Формування економіки України на принципах ринкових відносин та стрімкий розвиток процесів глобалізації світової економіки, вступу країни до міжнародних інтеграційних об'єднань сприяють актуалізації потреби в обґрунтуванні основ економічної безпеки підприємства, її системи, а також розробці стратегічних і тактичних засобів формування ефективних механізмів інституційного громадського та державно-правового регулювання розвитку підприємництва через формування правових інститутів, в т.ч. інституту банкрутства. За своєю суттю банкрутство є природним процесом конкурентної боротьби, у ході якої держава отримує економічно міцних, конкурентоздатних суб'єктів господарювання. У той же час в Україні набули поширення зловживання інститутом банкрутства, серед яких значне місце займають факти фіктивного банкрутства, що й визначає актуальність даної проблеми.

Мета і завдання дослідження. Дослідити явище фіктивного банкрутства як загрози сталого розвитку підприємства, сутність поняття «фіктивне банкрутство» на законодавчому рівні; проаналізувати причини та наслідки зловживань інститутом банкрутства, характерні для вітчизняних підприємств.

Стан дослідження. Проблема економічної безпеки підприємства досліджується у наукових працях таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, як Л. Абалкін, В. Абрамов, Г. Андрощук, О. Барановський, В. Богомолів, А. Блінов, З. Варналій, Т. Васильців, Г. Вечканов, О. Власюк, А. Гальчинський, О. Гончаренко, В. Духов, А. Качинський, Т. Клебанова, Г. Пастернак-Таранушенко, А. Сухоруків, Т. Хайлова, В. Шлемко та ін. Проблемним питанням фіктивного банкрутства присвячено праці провідних вчених Р. Афанасьєва, О. Бірюкова, Б. Грека, П. Гега, В. Джуня, Г. Зеленова, В. Мартинова, Б. Полякова, М. Тітова, В. Шакуна, Є. Стрельцова тощо. Проте, в даних працях не розкривається проблематика зловживань інститутом банкрутства як загрози економічній безпеці підприємства.

Виклад основних положень. Економічна безпека підприємства відіграє визначальну роль у зміцненні безпеки національної економіки і є передумовою її стабільного розвитку. Головною метою реалізації

заходів із забезпечення економічної безпеки підприємства є гарантування його стабільного та максимально ефективного функціонування, завданнями якої є: досягнення мети функціонування підприємства; забезпечення ефективного використання ресурсів; запобігання руйнівному впливу зовнішнього середовища; зміцнення фінансової стійкості і платоспроможності; охорона комерційної таємниці та інформації; досягнення безпеки персоналу підприємства, майна і капіталу.

Питання безпеки пов'язане із створенням механізму захисту її об'єкта від загроз щодо його цілісності в процесі функціонування, враховуючи прогнозування та здійснення заходів з відхилення існуючих і потенційних загроз. Цілком погоджуємося з підходом Т.Г. Васильців щодо типологізації системних ризиків та класифікації загроз економічної безпеки підприємства [1], згідно якої за класифікаційною ознакою «форма нелегітимного формування власності» виділено фіктивне банкрутство як загрозу економічній безпеці підприємства.

На сучасному етапі розвитку економіки під банкрутством розуміють неспроможність юридичної особи відновити свою платоспроможність та задовольнити у встановлений для цього термін пред'явлені йому кредиторами вимоги й виконати зобов'язання перед бюджетом. Узагальнена класифікація видів банкрутства наведена на рис. 1.

Рис. 1. Види банкрутства підприємств

Визначення «фіктивного банкрутства» міститься в законодавчих та нормативних актах України (табл.).

Таблиця

Сутність поняття «фіктивне банкрутство»

Джерело тлумачення	Стаття	Визначення
Кримінальний кодекс України	218	Фіктивне банкрутство – завідомо неправдива офіційна заява громадянина – засновника або власника суб'єкта господарської діяльності, а також службової особи суб'єкта господарської діяльності, а так само громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом.
Господарський кодекс України	215	Фіктивним банкрутством визнається завідомо неправдива заява суб'єкта підприємництва до суду про нездатність виконати зобов'язання перед кредиторами та державою. Встановивши факт фіктивного банкрутства, тобто фактичну платоспроможність боржника, суд відмовляє боржникові у задоволенні заяви про визнання банкрутом і застосовує санкції, передбачені законом.
Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства, затв. Наказом Міністерства економіки України від 19.01.2006 р. № 14	п. 1.7	Фіктивне банкрутство – завідомо неправдива офіційна заява громадянина-засновника або власника суб'єкта господарської діяльності, а також службової особи суб'єкта господарської діяльності та громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом.

Таким чином, узагальнюючи визначення сутності поняття на законодавчому рівні, пропонуємо під фіктивним банкрутством розуміти завідомо неправдиву офіційну заяву про фінансову неспроможність виконувати зобов'язання кредиторів, зміст якої не відповідає реальному економічному стану господарського суб'єкта.

У вітчизняній практиці виділяють зловживання інститутом банкрутства через низький рівень правової захищеності економічних відносин; значну латентність серед злочинів економічної спрямованості;

недосконалість та неврегульованість законодавства у сфері банкрутства, а також зловживання як з боку боржника, так і з боку кредитора. Найпоширенішими зловживанням інститутом банкрутства є два останніх.

Мотивація зловживання з боку боржників полягає у прагненні ухилитися від оплати своїх грошових зобов'язань. Суспільна небезпека цих дій характеризується не тільки заподіянням матеріальної шкоди кредиторам, а й безпосередньо підривають основи позики й кредиту. Найтипівішими способами зловживань з боку боржників є: ухилення від сплати податків (податкового боргу) через банкрутство; виведення активів підприємства-боржника або незаконне їх заміщення тощо. Найчастіше при даному банкрутстві реалізуються схеми, які передбачають акумулювання всіх пасивів на підприємстві-боржнику з метою збільшення його неплатоспроможності та виведення його активів на новостворене підприємство ще до початку процедури банкрутства. При цьому для реалізації даних схеми виділяються наступні основні шляхи (рис. 2):

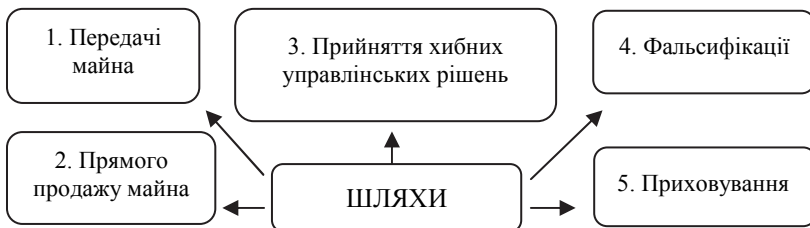

Рис. 2. Основні шляхи реалізації схем зловживань інститутом банкрутства з боку боржників

Мотивації зловживання з боку кредиторів полягають у прагненні до переділу власності. Суспільна небезпека цих дій характеризується зниженням інвестиційної активності в регіоні та як наслідок – і в державі. Найтипівішими способами вчинення зловживань з боку кредиторів є: використання банкрутства як інструмента у корпоративній конкуренції; штучне збільшення заборгованості та ініціювання процесів банкрутства з метою придбання у подальшому майна за невідповідною низькою ціною.

На сьогоднішній день в Україні склалася наступна ситуація: загальна кількість підприємств, які перебувають у процедурах банкрутства, – 14559, з них державних підприємств – 454, підприємств, у ста-

тутному фонді яких частка державної власності перевищує 25 відсотків, – 161.

У Запорізькому регіоні в останні роки спостерігалось стрімке зростання кількості підприємств-банкрутів: в 2005 р. – 77 підприємств, з яких 19 – державного сектора економіки; в 2007 р. – 343 підприємства, в т.ч. 12 – державного сектора економіки; в 2010 р. – 279 підприємств, що перебували на тій чи іншій стадії банкрутства. При цьому за даний період виявлено 26 фактів порушення законодавства, в т.ч. десять за ст. 218 Кримінального кодексу України. Сума збитків за матеріалами кримінальних справ складає 1,882 млн. грн.

Для Запорізького регіону характерно використання фіктивного банкрутства як лазівки від несплати податків. За офіційними даними в загальному податковому боргу області частка, що належить підприємствам, які перебувають на різних стадіях банкрутства становила: в 2005 р. – 65%, в т.ч. 30% припадає на підприємства енергетичного комплексу (податковий борг ВАТ «Дніпроенерго» – 123,3 млн. грн.); в 2007 р. – 64,5% або 271,3 млн. грн., в т.ч. борг підприємств електроенергетики – 42,6% (ВАТ «Дніпроенерго» – 82,0 млн. грн., ВП «ЗАЕС» НАЕК «Енергоатом» – 74,8 млн. грн.); в 2010 р. – 51,6% або 84,9 млн. грн.

Суспільна небезпека злочину, передбаченого ст. 218 Кримінального кодексу України, полягає в порушенні встановленого законодавством порядку здійснення господарської діяльності у частині забезпечення інтересів держави від ризиків у формі неможливості стягнення податкового боргу, пов'язаних з неплатоспроможністю суб'єктів господарської діяльності, яка юридично фіксується під час розгляду справ про банкрутство такого суб'єкта. Посягаючи на інтереси держави шляхом ухилення від сплати податкового боргу, фіктивне банкрутство спричиняє значні збитки місцевим та державному бюджету України.

Серед схем фіктивного банкрутства в Запорізькій області можна виділити три найпоширеніші: «злиття» активів у новостворені підприємства; ухилення від сплати податків за допомогою приховування дебіторської заборгованості та майна підприємства; застосування «ланцюгового» та «прискореного» банкрутства, наприклад:

1. Банкрутство Вільнянського заводу ім. Шевченка здійснювалося шляхом «злиття» активів у новостворені шість дочірніх підприємств (розділивши між ними заводський борг), що об'єдналися у Торговий дім та змінили юридичну адресу, з м. Вільнянська перереєстрували його в приватній квартирі в Хортицькому районі м. Запоріжжя. На сьогодні квартира, за якою зареєстрований цей торговий дім, про-

дана, а господарі зникли. Таку ж схему пророкували ще чотирьом підприємствам – ВАТ «Шляхмаш» (м. Бердянськ), ВАТ «Південдизельмаш» (м. Токмак), Бердянський державний завод скловолокна та ВАТ «Мелітопольпродмаш».

2. Схема «ланцюгового» фіктивного банкрутства, яка останнім часом застосовуються найбільшими боржниками, полягає у штучному затягуванні процесуальних термінів розгляду справ про банкрутство та невнесенні рішення щодо формування реєстру вимог кредиторів. Наприклад, на 12 підприємствах, у статутних фондах яких частка держави перевищує 25%, запроваджено процедури санації, більшість з яких триває понад три роки, при цьому в більшості випадків плани санації передбачають приватизацію активів, що належать державі, та не передбачають погашення боргів перед нею; процедура банкрутства ДП «НАЕК «Енергоатом» тривало з лютого 2003 р. до 04.08.2009 р., при цьому протягом трьох років не було призначено підготовчого засідання суду з розгляду справи про банкрутство, а у засобах масової інформації не надруковано об'яву про порушення справи; банкрутство ВАТ «Дніпроенерго» тривало шість років з 12.12.2001 р. за ухвалою Господарського суду Запорізької області до 26.06.2008 р., з яких чотири роки санації.

3. Схема «прискореного» банкрутства здійснюється з метою прикриття ухилення від сплати податків у особливо великих розмірах шляхом реєстрації підприємства, що протягом року доходить обороту до 40 млн. грн., а потім реалізується прискорена процедура банкрутства і його закриття. Так, упродовж січня–липня 2011 р. підрозділом ДПС в Запорізькій обл. виявлено 32 підприємства-банкрути, де товарообіг склав 847,5 млн. грн. Як результат, порушено вісім кримінальних справ, де три – за ухилення від оподаткування, три – за фіктивне банкрутство та два – за доведення до банкрутства.

Запорізька область – це один із найбільш промислово розвинутих регіонів України, економічний розвиток якого в цілому відповідає загальним принципам економіки держави. А тому визначаючи наслідки фіктивного банкрутства для економіки регіону, ми здійснюємо з урахуванням наслідків зловживань інституту банкрутства для економіки України в цілому:

– фінансово неспроможне підприємство генерує серйозні фінансові ризики для успішно працюючих підприємств – його партнерів, завдаючи їм відчутного економічного збитку, це знижує загальний потенціал економічного розвитку регіону й країни;

– фінансово неспроможне підприємство ускладнює формування прибуткової частини бюджету (місцевого, державного), уповільнюючи реалізацію передбачених програм економічного і соціального розвитку;

– штучно скорочуючи обсяги своєї господарської діяльності, такі підприємства скорочують чисельність робочих місць і кількість людей, зайнятих в суспільному виробництві, підсилюючи тим самим соціальну напруженість в регіоні, країні. Наприклад, в Запорізькій області у 2005 р. загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати за всіма статистичними групами підприємств становила 31,8 млн. грн., при цьому питома вага боргів підприємств-банкрутів зросла утричі з 6,5 млн. грн. до 18 млн. грн. (від 18,3% до 56,7%); в 2007 р. заборгованість з обов'язкових платежів до Пенсійного фонду України в Запорізькій області склала 67 млн. грн., питома вага боргу підприємств-банкрутів становила 10,3 %, сума заборгованості із заробітної плати за підприємствами-банкрутами державного сектора економіки становила 43,1 млн. грн.; у 2010 р. загальна сума заборгованості із виплати заробітної плати склала по області 52,3 млн. грн., в т.ч. 66,5 % заборгованості (34,8 млн. грн.) припадає на підприємства, які знаходяться у процедурі банкрутства. Таким чином, зростання темпів появи підприємств-банкрутів у Запорізькій області впливає на суми податкових боргів, тому ігнорування процесів, що пов'язані із банкрутством, завідомо призведе до негативних наслідків в економіці регіону.

На нашу думку, на рівні регіону доцільно відзначити наступні шляхи вирішення проблеми фіктивного банкрутства:

– на рівні податкової міліції ДПА в Запорізькій області: створити архів/базу даних документів «Фіктивне банкрутство», що має містити законодавчо-нормативні акти з даного питання, судову практику, матеріали конференцій, круглих столів, доповіді з питань зловживань інститутом банкрутства. На основі матеріалів архіву розробити комплекс лекцій, тренінгів присвячених даній проблемі для працівників ДПА. Розробити комплекс систематичних заходів з метою встановлення постійного контролю за фінансово-господарським станом всіх підприємств, стосовно яких порушено справу про банкрутство, із залученням незалежних експертів;

– на рівні облдержадміністрації підготувати та скерувати до Міністерства економіки України звернення з пропозиціями: щодо удосконалення чинного законодавства з питань банкрутства, в т.ч. з метою підвищення ефективності проведення процедур банкрутства з боку арбі-

тражних керуючих запропонувати законодавчо зобов'язати їх надавати щомісячні звіти про свою діяльність, інформацію про майно та про використання коштів боржника до місцевих органів виконавчої влади.

Щодо внесення змін до Положення про Державний департамент з питань банкрутства, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2006 р. № 533, а саме: доповнити ч. 10 п. 4: «Департамент відповідно до покладених на нього завдань: готує на запит суду, прокуратури або іншого уповноваженого органу висновки щодо наявності ознак приховуваного, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства стосовно державних підприємств, *та (виключити) підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25 відсотків і суб'єктів підприємницької діяльності інших форм власності (доповнити)*. Та ч. 3 п. 5: «Департамент має право: 3) проводити у межах своїх повноважень моніторинг здійснення процедури відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом стосовно державних підприємств та підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25 відсотків, *і суб'єктів підприємницької діяльності інших форм власності (доповнити)* відповідно до вимог законодавства». Метою даної пропозиції є забезпечення інтересів та вирішення проблеми фіктивного банкрутства суб'єктів господарської діяльності недержавного сектора економіки.

Направити звернення до Комітету з питань судочинства Верховної Ради України з пропозицією щодо посилення відповідальності за даний економічний злочин. Кримінальну відповідальність в Україні за ст. 218 «Фіктивне банкрутство» передбачено у вигляді штрафу від 12750 до 34000 грн. або обмеження волі на строк до трьох років, тоді як в Англії, наприклад, до семи років, у Німеччині – до 10 років. Отже, вважаємо за доцільне, скориставшись досвідом країн Євросоюзу, значно посилити відповідальність за даний злочин, оскільки незначний розмір штрафу є економічно не вигідним.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що економічна безпека підприємства відіграє визначальну роль у зміцненні безпеки національної економіки та є передумовою її стабільного розвитку. Проблема зміцнення економічної безпеки підприємства значно загострюється у період розвитку економіки, для якого, як правило, характерні загрози і ризики, які чинять не лише негативний, а й часто непереборний вплив як на розвиток підприємства як сфери діяльності, так і на його існування. Явище фіктивного банкрутства є нині суттєвою загрозою економічній безпеці вітчизняного підприємства. Це насамперед проблема

загальнодержавного рівня, що пов'язана з недосконалістю діючої законодавчої бази у сфері банкрутства, застосування норм якої не сприяє підвищенню ефективної протидії фіктивному банкрутству та незаконним діям у разі банкрутства. Проте, певні шляхи вирішення даної проблеми на регіональному рівні можливі та мають здійснюватися.

1. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.

2. Гега П.Т. Деякі особливості банкрутства в Україні та недоліки правового регулювання / П.Т. Гега. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bankrut.gov.ua>.

3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV.

4. Грек Б.М. Фіктивне банкрутство та доведення до банкрутства: кримінально-правовий аспект / Б.М. Грек. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com>.

5. Державний департамент з питань банкрутства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdb.gov.ua>.

6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III.

7. Мартинов В. Банкрутство та антикризове управління в Україні / В. Мартинов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bankrut.kiev.ua>.

8. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства», затв. Наказом Міністерства економіки України від 19.01.2006 р. № 14.

9. Офіційний сайт ДПА в Запорізькій області – www.zpnaolog.gov.ua.

10. Офіційний сайт Запорізької обласної державної адміністрації – www.zoda.gov.ua.

УДК 339.5; 339.7; 338

О.В. Іванов

МЕХАНІЗМИ МІНІМІЗАЦІЇ ТІНЬОВИХ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ, ЗУМОВЛЕНИХ ВИКОРИСТАННЯМ ТРАНСФЕРТНИХ ЦІН У ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ

Проаналізовано чинники використання у зовнішній торгівлі трансфертних цін як одного з каналів переміщення значних фінансових ресурсів з національної економіки України. Запропоновано комплекс заходів для мінімізації рівня тінізації фінансових потоків при використанні трансфертних цін.

Ключові слова: зовнішня торгівля, трансфертні ціни, тіньова економіка.